

minum inhabitare super universam faciem terrae, definiens statuta tempora et terminos habitationis eorum, quaerere Deum. » In hac autem inquisitione potest et deberet homo conceptum primitivum excolere; potest vero etiam suā culpā eandem primitivam ideam Dei applicare ad obiecta quae Deus non sunt, atque ita eam pervertere. Non ergo necessario ex eo, quod homo quaerit quomodocumque Deum, consequens est, ut attrahat et inveniat: « si forte attrahent eum et inveniant » Act. XVII. 27. Eadem prorsus distinctio inter primam spontaneam sed confusam notitiam Dei ex creaturarum consideratione ortam, et inter distinctiorem cognitionem veri Dei exhibetur Sap. XIII. 6. sq. « Et hi fortasse errant *Deum quaerentes et volentes invenire*. Et enim cum in operibus illius conversentur, *inquirunt*; et persuasum habent, quoniam bona sunt quae videntur. Iterum autem nec his debet ignosci; si enim tantum potuerunt scire, ut possent aestimare saeculum, quomodo huius Dominum non facilius invenerunt? »

Hinc apparet, quomodo idea alicuius divinitatis existentis sit communis omnibus gentibus et velut inexterminabilis, simul vero sincerae notionis Dei perversio tam late pateat; apparet etiam, quare vetustissimi doctores Tertullianus, Minutius Felix, Cyprianus, Arnobius pro existentia Dei appellaverint ad testimonium « animae simplicis, de trivio, non scholis eruditae, sed qualem natura formavit; » nam « ēt naturā pleraque suggeruntur quasi de publico sensu, quo animam Deus dotare dignatus est. Hunc nacta philosophia (abusu) ad gloriam propriae artis inflavit » Tertull. de anima c. 2.

III. Dei existentiam et perfectiones ex creaturis intelligendi facultas et, si alia desint praesidia, officium est ita, ut ex hac naturali manifestatione et naturali testimonio edocti homines Deum non colentes sint « inexcusabiles » ἀναπολογητοι Rom. I. 20; ut eis, etiamsi quaerant Deum, si eum tamen non attrahent et inveniant, « ignosci non debeat» sintque οὐδὲ συγγνωστοι, sint « infelices et inter mortuos spes illorum, » sint « omnes vani natura » Sap. XIII. 1. 8. 10. Hunc porro Deum in naturalibus manifestationi-

bus « a creatura mundi ex iis quae facta sunt » cognoscendum, esse verum Deum ac vivum eundem, qui etiam manifestationibus supernaturalibus se revelavit, ex locis omnibus est luctuositissimum; neque enim in allatis Scripturæ locis alia quam Dei veri et vivi cognitio laudatur et ignoratio condemnatur.

THESS III.

Rationalis cognitio legis naturae ab Apostolo gentibus asserta includit ac demonstrat rationalem cognitionem Dei supremi legislatoris.

« Paulus Apostolus diserte docet, legem moralem absolute obligantem esse cognoscibilem et cognitam a gentibus per vires rationis circa positivam eiusdem legis revelationem; in qua ipsa rationali cognitione obligationis supponitur et includitur pari omnino modo rationalis cognoscibilitas ac cognitio Dei circa positivam de existentia Dei traditam et susceptam revelationem; quamvis aliqua saltem confusa notitia Dei sit ordine prior prae distincta cognitione obligationis moralis. »

Cardo rei in eo vertitur, ut ex doctrina Apostoli ac proinde ex revelato verbo Dei demonstretur moralis obligationis seu obligantis legis naturae cognitio possibilis ex viribus rationis, quin haec cognitio praesupponat revelationem positivam, ex qua hauriatur vel cui innaturatur. Hoc posito deinde consequitur seu potius in hoc ipso includitur, etiam cognitionem aliquam existentiae Dei posse esse mere rationalem et non fundatam in revelatione positivâ, quia obligationis moralis cognitio essentialiter includens aliquam notitiam Dei non potest esse ex viribus rationis circa revelationem, quin eodem modo se habeat notitia Dei instar fundamenti essentialiter inclusa in ipsa cognitione obligationis moralis. Alia est magis philosophica quam theologica quaestio de nexu logico inter cognitionem utramque, utrum cognitio legis sit ordine prior, ex qua perveniat ad notitiam Dei; an vero solum ex viribus rationis ad cognoscendam legem, quas Apostolus docet, inferatur debere etiam esse vires rationis eiusdem ad cognoscendum Deum, quia cognitio legis sine cognitione Dei non subsistit. Sunt ergo tres theses partes.

I. Rationalem principiorum moralium cognitionem, quae possit esse et fuerit penes gentes citra positivam legis moralis revelationem, Paulus docet Rom. II. 14-16. Contextus totius loci v. 9-16. ita habet. Scopus Apostoli sicut alibi passim in tota epistola, ita maxime hoc loco est profligare illum iudaicum errorem ac fastum, quo gloriabantur, sufficere ad iustitiam esse genere Iudaeum et pertinere ad oeconomiam Mosaicam. Cf. Iustin. dialog. cum Tryphone n. 44. 102. 105. Quod igitur genus spectat, ait Apostolus, Deus illius rationem non habet; sed tam Iudei quam Graeci iudicantur secundum opera sua sive bona sive mala v. 9-11. Si Iudei gloriantur in praerogativa legis et oeconomiae Mosaicae, haec eos non liberabit ab interitu; nec inde habent, cur prae gentibus, quibus lex revelata non est, superbe se efferant. Nam sicut qui non pertinentes ad legem peccaverunt, peribunt non quidem propter transgressionem legis incognitae, sed propter peccata commissa contra legem non ex revelatione sed aliunde notam; ita pertinentes ad legem non ideo iam salvi sunt, sed imo secundum legem revelatam iudicabuntur: «non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur» v. 12. 13. (1).

Totam hanc doctrinam illustrat Paulus comparando Iudeos cum gentilibus. Discriben, ait, non in eo esse, quod illi lege accepta sint eo ipso filii iustitiae, hi sint absolute absque lege et velut *a priori* destinati exitio; idque non ita esse probat inde, quod gentes et ipsae habent legem naturalem, secundum quam iudicabuntur v. 14-16. In hac iam sectione id, quod nobis probandum est, continetur.

«Cum enim gentes, quae legem non habent, *naturaliter* ea quae legis sunt, faciunt; eiusmodi legem non haben-

(1) Qualis iustificatio hic intelligenda sit, non omnes consentiunt (vid. S. Th. lect. III. in h. l., Suarez de Gratia l. I. c. 8. n. 29. etc.); sed clarum prorsus est, sermonem esse unice de Iudeis, qui acceperunt legem (*τὸν νόμον*); adeoque hanc iustificationem non necessario intelligi eandem ac illam v. 15. 16 ubi etiam gentilium, qui legem non acceperunt, ratio naturalis et conscientia actiones bonas probare dicitur ac defendere apologia valitura in ipso iudicio Dei.

tes ipsi sibi sunt lex; qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus aut etiam defendantibus, in die, cum iudicabit Deus occulta hominum secundum evangelium meum per Iesum Christum » (1).

a) Lex quam gentes non habere dicuntur, h. l. non est lex Mosaica ceremonialis; neque enim ea quae huius legis sunt, gentes naturaliter faciunt, aut ullo sensu scripta habent in cordibus suis; sed hoc totum evidenter pertinet ad legem moralē, ut etiam diserte adhuc in sequentibus v. 18-22. declaratur agi de lege prohibente furtum, adulterium, idolatriam. At haec lex non potest intelligi simpliciter et quoad rem ipsam, quatenus gentes dicuntur eam non habere; imo Apostolus diserte docet, quoad rem ipsam esse hanc legem scriptam in cordibus gentium. Distinguit ergo Paulus *formam* legis manifestatae Iudeis per positivam revelationem, secundum quam gentes legem non habent, et *rem ipsam* legis (*τὰ τοῦ νόμου, τὸ ἔργον τοῦ νόμου*), quam habent etiam gentes, sed per aliam manifestationem. Lex positive revelata dicitur *ὁ νόμος*; sed etiam absque revelatione innotescunt, *quae sunt legis, opus legis* (*τὰ τοῦ νόμου, τὸ ἔργον τοῦ νόμου*). Est ergo oppositio apud Paulum non inter legem et eius negationem; sed inter unum et alterum modum manifestationis, qui pro Iudeis est positiva revelatio, pro gentibus autem negatur revelatio positiva, et modus manifestationis oppositus declaratur esse manifestatio per ipsam naturam rationalem, h. e. quod absque positiva revelatione legis intelligunt lumine rationis bonum et malum morale, atque obligationem illud faciendi, hoc vitandi: «naturaliter (*φυσει* rationali natura docente) ea, quae legis sunt, faciunt».

(1) Οταν γαρ ἐθνη τα μη νομον ἔχοντα φυσει τα του νομου ποιη, ούτοι νομον μη ἔχοντες ἔχονται εἰσι νομος, οἵτινες ἐνδεικνυται το ἔργον του νομου γραπτον ἐν ταις καρδιαις αὐτων, συμμαχτυρουσης αὐτων της συνειδησεως, και μεταξι ἀλληλων των λογισμων κατηγορουντων ἡ και ἀπολογουμενων, ἐν ἡμερᾳ ὅτε κρινετ ὁ θεος τα κρυπτα των ἀνθρωπων, κατα το εὐαγγελιον μου, δια Ἰησου Χριστου.

b) Iam patet, quid valeat obiectio, quam scriptor anonymus Belga huic doctrinae opposuit (1). Revelatio, aiebat ille, quam Paulus negat de lege gentibus cognitâ, non est alia nisi revelatio Mosaica; ergo pro gentibus supponitur vel potest supponi revelatio positiva alia, scilicet illa facta primis parentibus et per traditionem propagata ad omnes gentes, ex qua docentur et sine qua cognoscere non possent legem moralem. Esset ergo apud Apostolum oppositio non inter revelationem positivam pro Iudeis et eius negationem pro gentibus, sed inter revelationis formam unam Mosaicam et alteram primitivam.

At ne quaeso inventa nostra philosophica in textum Pauli inseramus; sed unice quaeratur, quid Apostolus deceat. Iam vero ipse non solum negat gentes habere revelationem legis; sed etiam distincte docet, unde legem moralem cognoscant, vel certe cognoscere possint. Legi enim, quam revelatam (adde, si lubet, revelatam per Moysen) non habent, Apostolus opponit *naturam*. Manifeste ergo locum revelationis, per quam lex promulgata est Iudeis, penes gentes occupat aliud principium cognitionis; pro revelatione legis positiva (si placet Mosaica) est eis *natura*, non vero pro revelatione una revelatio altera. Hoc Paulus adhuc disertius declarat; nam quando naturâ faciunt quae legis sunt, « huiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex ». Sicut in priori inciso revelationi legis substituitur *natura*, ita in hoc altero, quod est prioris declaratio, locum revelationis legis occupant *ipsi homines rationales*. Quomodo autem intelligi potest alia positiva legis revelatio, cum Apostolus in oppositione ad revelationem licet Mosaicam declarat, *naturam* esse legis promulgatricem ita, ut gentiles *ipsi sibi sint lex*?

c) Ulterius explicat Apostolus, quomodo ipsi sibi sint

(1) Hanc primam partem nostri tractatus tum lithographice editi anonymous ille putavit directam contra traditionalismum Lovaniensem, quamvis nos nihil nisi veritatem quaerentes contra neminem singillatim polemice disputaverimus. Edidit ergo anno 1862 « Dissertationem de necessitate revelationis adversus incredulos; » sed scriptam fere integrum contra nostras has theses.

lex. Natura ipsique homines rationalis naturae non sunt principium legem ferens, ut fingit philosophia Kantiana; sed ipsi sibi sunt lex, quatenus eis natura rationalis legem manifestat et velut promulgat, quae sane legis promulgatio non consistit nisi in obligationis cognitione per naturale lumen rationis. Hoc significat Apostolus illis verbis: « ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis (1) scriptum in cordibus suis ». Postquam promulgationi legis per revelationem explicite opposuit *naturam* et *ipsos homines rationalis naturae*, facile intelligitur, hanc scriptionem legis in cordibus (intellectibus) non esse eam, qua ipsa lex et doctrina revelata per abundantiorum gratiam internam in novo Testamento dicitur scribi in cordibus (Ier. XXXI. 33; Heb. VII. 10; X. 16.); sed esse scriptionem, cuius proximum principium est ipsa natura rationalis (2) in oppositione ad scriptionem in tabulis et ad revelationem positivam.

(1) *Opus legis* in altero inciso significatur per ea quae legis sunt; aliqua scilicet ex iis quae in revelata lege morali continentur, ostendunt gentes scripta in cordibus suis, dum illa aliqua naturaliter faciunt; neque enim de amplitudine huius cognitionis aut Apostolus agit, aut nobis nunc quaestio necessaria est.

(2) Dicimus, iuxta Apostolum legem de qua hic agitur, ab ipsa rationali natura esse scriptam in intellectibus. Anonymous ille memoratus hanc sententiam reprehendit. Doctores, ait, communiter dicere precepta moralia hominum animis inscripta digito Dei humanam condensat naturam; a nobis autem asseri, « quod ipse homo legem moralem scribat in intellectu suo » (ita enim anonymous verba nostra mutanda esse putavit). Bonus vir debuisse in scribendo esse vigilantior. Locutionem duplicem s. Pauli quod gentes *natura* faciunt quae legis sunt, et quod proinde ea habent scripta in cordibus suis, contraximus in unam, quod habent ab ipsa rationali natura legem scriptam in cordibus suis. Nominando principium, a quo veritas scribitur in intellectu, nihil aliud significatur quam principium efficiens cognitionis. Sine dubio igitur a Deo scribitur in cordibus nostris veritas tum theoretica tum practica, primum quidem, usu loquendi frequentatissimo, per lumen et motionem gratiae veritas, cuius cognitione est supernaturalis, deinde etiam veritas naturalis per lumen rationis, quo a Deo nobis concreato et dependenter a Deo supremâ causâ veritatem cognoscimus. At praeter cansam primam considerandae sunt etiam cause secundae; atque ita Apostolus spectat naturam rationalem, quae sit principium proximum cognitionis legis moralis. « Quaecumque sunt, ait Catharinus (in Gen.

d) Porro legem scriptam in cordibus sive hanc legis cognitionem ostendunt illi legem non habentes eo, quod cogi-

c. 4. p. 362.), non sunt adtribuenda secundis causis seclusa prima, sed nec primae seculiis secundis. Idecirco in Scripturis multa, quae naturā fiunt, ipsi naturae adtribuuntur; Apostolus enim ait: gentes quae legem non habent, naturaliter quae legis sunt, faciunt » cf. S. Th. 1. 2. q. 41. a. 3. Si quis ergo locutione certe non valde commodā diceret id, quod nobis obtrudit anonymous, hominem scribere legem moralem in suo intellectu, is intelligendus esset de lumine rationis tamquam principio proximo, quo scribatur lex in corde, h. e. cognoscatur legis obligatio, secundum illud s. Thomae (de Verit. q. 11. a. 1. ad 11.): ex obiectis propositis « intellectus agens accipit intentiones intelligibiles, et describit eas in intellectu possibili » (i. e. qui informandus est cognitione). Quod autem doctores non solum digito Dei (ut causā primā), sed etiam a rationali natura (causā secundā) legem naturalem in cordibus scribi communiter dicant iuxta modum loquendi Apostoli, anonymous facile discere potuisset. Ambrosius ep. 73. ad Iren. nn. 2. 3. legem, de qua Rom. II. agitur, ait esse eam, « quae non scribitur (in tabulis aut codice), sed innascitur, nec aliqua lectione percipitur, sed profuso quodam naturae fonte in singulis exprimitur et humanis ingenii hauritur; » Hieronymus in Gal. l. I. c. 1. T. VII. p. 391, « naturā omnibus inesse Dei notitiam; » Theodoretus de Graec. affect. curandis or. VII: « persuasiones de Deo universorum ab initio hominibus natura inscripsit (ι φυσις ἐνεγραψε). Cyrillus Al. cont. Iul. I. III. T. VI. p. 108. ex Pauli testimonio concludit: « natura proprio motu (χωτοπετως) dives est cognitione omnis boni. » Theophylactus in Rom. II. 12-15: « gentiles sine lege peccaverunt, hoc est sine instructione quae a lege est... opus legis cordibus suis insculpent, atque conscientiam et naturales rationes legis loco habentes. » Heraeus in Rom. II. (inter Opp. s. Anselmi): « haec omnia naturalis ratio scripsit in corde gentium. » Card. Toletus in Rom. II. 12: « gentes legem habuerunt sculptam in mentibus a natura ipsa. » Suarez de Legibus l. I. c. 3. n. 11: « lex naturalis est a Deo mediante natura, a qua manat tamquam proprietas eius » cf. l. II. c. 7. n. 8. Card. Gotti de Leg. natur. q. 3. dub. 1. §. 1. n. 2: « legem insitam in nobis a naturā, quatenus rationali, nemo negare potest. » Operae pretium est audire argumentum anonymi p. 46. 47. « Qui dicit hominem ipsum scribere legem in corde, inquit, ita refutari posse videtur: ut quis scribat legem, necesse est ut eam prius distincte cognoscat; iam vero pueri septennes distinguendo inter actus bonos et malos ostendunt, quod iam habent legem moralem menti inscriptam, et quod eam aliquatenus cognoscant; sed eorum cognitione est tam confusa et imperfecta, ut non sufficiat ipsis, ut legem scribant sive in corde sive in charta. » At scribere legem in corde seu in intellectu (ut apud Paulum et saepe alibi hoc nomen *cor* accipitur) ex parte hominis nihil est aliud, quam acquirere cognitionem legis; neque

tationes rationales (λογισμοι) mala accusant, et bona defendunt et approbant. Has cogitationes accusantes ac defidentes non esse ortas ex aliqua legis revelatione sive Mosaica sive alia, patet ex eo, quod Paulus hoc testimonium conscientiae inducit ad declarandam scriptiōnem legis in cordibus gentium. Quatuor incisa ad eandem rem declarandam connectuntur: absque lege revelata faciunt naturā, quae legis sunt; unde sequitur, pro revelata lege eos sibi ipsis esse legem; hoc declaratur per aliud, quod legem habent scriptam in intellectibus suis; hoc demum manifestum redditur testimonio ipsorum conscientiae, dum cogitationibus rationalibus in se ipsis bona approbant, mala condemnant.

Duplex est igitur series sententiarum, in quarum una affirmatur moralis legis revelatio, ubi non negamus Apostolum prae oculis habere speciatim revelationem Mosaicam: « quicumque in lege peccaverunt... auditores legis... requiescunt in lege... instructus (απτηχουμενος) per legem... habens formam (μορφωσιν claram expressionem) scientiae et veritatis in lege ». In altera serie opposita non solum negatur haec specialis Mosaicā revelatio pro gentibus; sed declaratur principium cognitionis ita, ut positiva quaevis revelatio legis ab hac gentium cognitione excludatur: « gentes legem non habentes naturaliter faciunt, quae legis sunt... legem non habentes ipsi sibi sunt lex... ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis... testimonium reddente illis con-

enim homo scribit legem naturalem ut legislator et auctor eius, sed legem aeternam scribit in mente sua (si iam hic modus loquendi anonymous praefuerit) eo unice, quod incipit illam cognoscere: legem et universim veritatem obiectivam seu res cognoscibiles mens humana non creat ut apud Hegelianos, sed tantummodo cognoscit. Quare ut quis legem simpliciter scribat in mente h. e. primam eius cognitionem acquirat, non solum non postulatur praehabita distincta cognitione legis; sed imo ut conditio, sine qua non esset *prima* inscriptio legis, praesupponitur negatio cognitionis praecedentis. Quando ergo dicit anonymous, pueros septennes iam habere legem moralem menti inscriptam, querendum fuisse, quis eam inscriperit? Respondent vero doctores quos citavimus, et sine dubio responderi debet, Deum condendo naturam rationalem inscriptisse legem in potentia, Deum eundem ut causam primam, et rationalem naturam puerorum (seu ut mavult anonymous, pueros rationalis naturae) ut causam secundam inscriptisse legem in actu.